

Szabó Zsoldos Gábor

„Búr és Brit-is(h)”

A Maritz lázadás (1914–1915). Egy majdnem polgárháború a Nagy Háborúban

Abstract

South Africa ten years after the Boer War was still a divided country. The end of the war and the establishment of the Union in 1910 emerged barriers between the political and military elite of the Afrikaners. Mainly this polarisation (ruling party – Afrikaner nationalists) and the social tension culminated in northern part of the former Orange Free State and west Transvaal led to the Maritz Rebellion. Although the governmental troops led by Prime Minister Louis Botha defeated easily the rebels, the political consequences of the Rebellion meant more difficulties for the ruling party than the fight. Present study deals with different aspects of the Maritz Rebellion as well as the way how the contemporary Hungarian public opinion interpreted that conflict.

Keywords: Afrikaner nationalists, Austria-Hungary, Boer, Boer War, Christiaan de Wet, Jan Christiaan Smuts, Koos de la Rey, Louis Botha, Maritz Rebellion, South Africa

Tanulmányom címe, egy a *Punch* c. brit satirikus folyóirat 1914. szeptember 30-i számában megjelent karikatúra címének¹ önkényes átalakításával létrehozott szójáték. A mellékelt rajz, az említett karikatúra a Dél-afrikai Unió első elnökét, volt búr háborús tábornokot Louis Botha-t ábrázolja a Maritz lázadás (más néven búr felkelés, vagy öt shillinges lázadás – Five Shilling Rebellion) kormányellenes felkelői felett aratott győzelmét követően. A képhez csatolt rövid magyarázat szerint Botha éppen II. Vilmos német császárnak ír egy táviratot, amelyben pimasz módon informálja az uralkodót a németek által támogatott búr lázadók felett aratott győzelméről. Sőt még arra is felhívja a figyelmét, hogy a gratulációt tartalmazó táviratot a császár már a német délnyugat-afrikai brit főparancsnokságra címezze, mert addigra várhatóan Botha a gyarmat területét is elfoglalja. Ez a rajz, úgy vélem, jól összefoglalja tanulmányom témáját, amely az első világháború egy, főleg Magyarországon kevésbé ismert szeletével², az 1914 szeptembere és 1915 februárja között a Dél-afrikai Unió és Német Délnyugat-Afrika területén lezajlott Maritz lázadással és annak magyar sajtóvisszhangjával foglalkozik.

¹ *Boer and Briton*, *Punch*, Vol. 147, September 30, 1914, 273.

² Ismereteim szerint még nem jelent meg Magyarországon tanulmány a Maritz lázadásról.

Szakirodalom és források

A téma nem csupán Magyarországon, hanem részben Európában is az első világháború kevésbé ismert fejezetei közé tartozik. A kérdéskör vizsgálatában a dél-afrikai kutatók járnak az élen.

A dél-afrikai történetírás szakmai berkeiben és a szélesebb közéletben, nem csupán az apartheid éra, de a több mint száz évvel ezelőtt lezajlott búr háború - más néven a dél-afrikai háború (1899–1902) - is a vitatott kérdések közé tartozik. Amíg az első téma a teljes helyi értelmiség és a társadalom különböző köreiben kelt disputákat, addig a búr köztársaságok (Transvaal és Oranje Szabad Állam) és Nagy-Britannia közötti véres harcok főleg az európai eredetű lakosságot és történészeket osztja meg. Ennek a jelenségnek az egyik legjellegzetesebb példája az Elizabeth van Heyningen kutatásai³ nyomán a búr háború koncentrációs táboraival és azok megítélése körül kialakult vita. Van Heyningen megközelítése

szerint ugyanis a táborok alapvető célja a rurális búr lakosság modernizációja volt és a magas halálozásért, az áldozatok nagy számáért (több mint 25 ezer ember halt meg) részben a brit hatóságok és részben maguk a táborlakók okolhatóak.⁴ Mivel az afrikáner történeti tudatban a koncentrációs táborok, hasonlóan a nagy trek-hez, központi helyet foglal el. Ennek ismeretében nem véletlen, hogy van Heyningen tanulmányai nagy port kavartak.⁵ A búr háború kapcsán két másik problémás terület szokott felmerülni Dél-Afrikában. Az egyik a hensopper-ek, a másik pedig a veraaier-ek megítélésének kérdése. Hensopper volt az a búr harcos, aki nem vállalta a britekkel szembeni küzdelmet, míg veraaier-nek, azaz árulóknak azokat a búrokat nevezik, akik a brit csapatokat támogatták és a union jack alatt harcoltak. Szemben a búr köztársaságok oldalán harcolókkal, akiket az afrikáner történelmi emlékezet hősként tartott és tart számon, a hensopper-ek és a veraaier-ek megítélése mind a

„Búr és brit is”: Karikatúra Botha-ról és a délnyugat-afrikai harcokról

³ Elizabeth VAN HEYNINGEN: *A Tool for Modernisation? The Boer Concentration Camps of the South African War, 1900–1902*, South African Journal of Science, Vol. 106, No. 5/6, 2010. 58–67.; *“Fool rush in”: Writing a history of the concentration camps of the South African War*, Historia, Vol. 55, No. 2, 2010. 12–33.

⁴ VAN HEYNINGEN: *A Tool*, 64–65.

⁵ Fransjohan PRETORIUS: *The white concentration camps of the Anglo-Boer War: A debate without end*, Historia, Vol. 55, No. 2, 2010. 34–49.; *Toiletpraatjies Stink*, Die Burger, 3 July 2010, *Kampboek kyk nuut, maar nie elke insig kop*, Beeld, 2 Junie 2013

mai napig ambivalens, de inkább negatív.⁶ Ezek a problémák, kérdéskörök mind az afrikáner nacionalizmus történeti emlékezetre kifejtett hatására vezethetők vissza, csak úgy, mint a Maritz lázadás kapcsán kialakult vita.

A búr háború esetén bemutatottakhoz hasonló kérdések merültek fel az 1914–1915-ös búr felkelés vonatkozásában is, és nem csupán amiatt, mert a Maritz lázadást az 1899–1902-es események utórezgéseként szokás értelmezni. Ebben az esetben, hasonlóan a búr háborúhoz, a frontvonal mindkét oldalán is álltak afrikánerek. Sőt, a Maritz lázadás esetén szinte csak búr–búr küzdelemről beszélhetünk. Feltételezhetően ebből az okból, a lázadásban és annak leverésében résztvevők politikai és katonai megítélése, emlékezete mind a mai napig vitatott kérdésnek számít.

A Maritz lázadással foglalkozó történetírói munkák közül két tanulmányt és két szerzőt tartok fontosnak kiemelni:

1.) Az első közülük a térség történetével foglalkozó egyik legjelentősebb kutató, Rodney Davenport *The South African Rebellion, 1914* c. tanulmánya, amelyben Davenport főleg a lázadás vezetőinek, illetve jelentősebb résztvevőinek narratíváit próbálta harmonizálni.⁷ A szerző mindezek mellett a tanulmány középpontjába a lázadás vezetői és a kormányzat lépései mögött álló motivációs tényezőket állította, továbbá Davenport írása egy nagyon pontos eseménytörténeti összefoglaló is.

2.) A dél-afrikai Sandra Swart egy, a korábbi kutatásoktól eltérő, gender központú kontextusba helyezi az egész kérdéskört. *'A Boer and His Gun and His Wife Are Three Things Always Together': Republican Masculinity and the 1914 Rebellion* c. tanulmánya mellett a szerző további négy dolgozatot⁸ szentelt a Maritz lázadás vizsgálatának. Annak ellenére, hogy hasonlóan Davenport-hoz, Swart is górcső alá vette a lázadás vezetőinek motivációit, a dél-afrikai kutató az ismert eredményekkel szemben teljesen más, új következtetésekre jutott. Szerinte, a búr köztársaságok függetlenségének rekonstruálása ugyan valóban a lázadók legjelentősebb célkitűzése volt, Swart

⁶ Véleményem szerint jól szemlélteti ezt a jelenséget egy, az elmúlt évtizedekben megtörtént eset. Egy afrikáner anya levélben kérte a bloemfontein-i búr háborús múzeumot (Anglo Boer War Museum), hogy tegyenek közzé egy listát a veraai-ekről, mivel nem szeretné, ha a fia egy áruló leszármazottjával kötne házasságot.

⁷ T. R. H. DAVENPORT: *The South African Rebellion, 1914*, *The English Historical Review*, Vol. 78, No. 306., 1963. 73–94.

⁸ Sandra SWART: *'A Boer and His Gun and His Wife Are Three Things Always Together': Republican Masculinity and the 1914 Rebellion*, *Journal of Southern African Studies*, Vol. 24, No. 4, Special Issue on Masculinities in Southern Africa, 1998. 737–751.; *'Desperate Men': The 1914 Rebellion and the Politics of Poverty*, *South African Historical Journal*, Vol. 42, No. 1, 2000, 161–175.; *"Men of Influence" – The Ontology of Leadership in the 1914 Boer Rebellion*, *Journal of Historical Sociology*, Vol. 17, No. 1, 2004, 1–30.; *The 'Five Shilling Rebellion': Rural White Male Anxiety and the 1914 Boer Rebellion*, *South African Historical Journal*, Vol. 56, No. 1, 2006, 88–102.; *'Motherhood and Otherhood' – gendered citizenship and Afrikaner women in the South African 1914 Rebellion*, *African Historical Review*, vol. 39, No. 2, 2007, 41–57.;

meggyőződése, hogy a háttérben nem csupán a búrok britekkel szemben tíz évvel korábban elvesztett politikai függetlenségének helyreállítása, hanem a tradicionális, rurális, patriarchális, búr életforma, maszkulinitás modernizációval szembeni védelméről és teljes restaurációjáról.

A kutatás során vizsgálat alá vettem a kortárs brit és hazai közvélemény különböző dimenzióiban megjelent állásfoglalásokat, tudósításokat, könyveket, amelyek közül érdemes kiemelni Harold Spender: *General Botha, the Career and the Man*⁹ c. könyvét, vagy Moore Ritchie: *With Botha in the Field*¹⁰ c. munkáját. Mind a két kötet egyfajta laudatio, Botha politikai és katonai döntéseinek dicsérete. Ebbe a sorba illeszkedik bele Basil Williams 1946-ban kiadott *Botha, Smuts and South Africa*¹¹ című könyve, amely a két afrikáner vezető politikai életművét és döntéseit méltatja.

Szemben álló felek

Mivel a Maritz-lázadás kibontakozásában, alakulásában kulcsszerepet játszott a különböző vezetők közti kapcsolat, ezért fontosnak tartom a lázadás tisztikarát és a kormánypárti parancsnokokat röviden bemutatni. A lázadás és az azt megelőző összeesküvés vezetői közül öt tábornokot szükséges felsorolni: 1.) Közülük az első Salomon Gerhardus (Manie) Maritz tábornok, akiről a lázadás kapta a nevét, a Német Délnyugat-Afrikával határos katonai körzet parancsnoka volt. 2.) A következő Koos de la Rey, „Transvaal koronázatlan királya”, aki a búr háború egyik legemblematikusabb búr tábornoka volt, az Unió parlamentjének képviselője 1914-ben. 3.) Jan Kemp: a dél-afrikai hadsereg őrnagya és egy 1.400 fős transvaali katonai tábor parancsnoka. 4.) Christiaan Frederick Beyers: a dél-afrikai hadsereg tábornoka. 5.) Christiaan de Wet, aki pedig Oranje Szabad Állam legsikeresebb tábornoka volt a búr háború alatt.¹²

A kormányzat részéről két vezéregyéniséget szükséges mindenképpen kiemelni: 1.) Az első maga a miniszterelnök, Louis Botha; 2.) a második pedig az igen fényes pályát befutott Jan Christiaan Smuts, aki 1919-ben Botha halálát követően a Dél-afrikai Unió második miniszterelnöke volt.

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy több mint 10 évvel az első világháború kirobbanása előtt, még a lázadók és az ellenük felvonuló kormányzati erők vezetőinek mindegyike egy oldalon vállvetve harcolt a búr köztársaságok ügyéért a brit csapatok ellen a búr háborúban. Tehát azok, akik

⁹ Harold SPENDER: *General Botha, the Career and the Man*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1916.

¹⁰ Eric Moore RITCHIE: *With Botha in the Field*, Longmans, Green and Co., London, 1915.

¹¹ Basil WILLIAMS: *Botha, Smuts and South Africa*, Hodder & Stoughton Limited, London, 1946.

¹² G. H. LE MAY: *The Afrikaners: An Historical Interpretation*, Blackwell Publishers, Oxford, 1995. 153–154.

1914–1915-ben ellenségként néztek egymással farkasszemet, 1902-ben még bajtársak voltak. Annak ellenére, hogy a lázadás vezetői megpróbálták, főleg a korábbi republikánus hagyományokra és a köztársaságok feltámasztása iránt a búr lakosság körében érzett nosztalgiára alapozva, a konfliktust brit–búr ellentétként beállítani, a harcokban, a front két oldalán és az azt megelőző politikai vitákban is afrikánerek csaptak össze afrikánerekkel.

A lázadást kiváltó tényezőket érdemes két csoportra bontani: mélyebb gyökerekre és a közvetlen kiváltó okokra. A mélyebb, súlyosabb okok között első helyen szerepel az afrikáner elit megosztottsága, amelynek kezdete, a jelen téma szempontjából, 1902 tavaszára, a búr háború végére datálható. Ekkor ugyanis közel sem az összes búr katonai vezető támogatta a britekkel való békekötést. A harcot szinte a végsőkig folytatni akaró tábornokok, az ún. bitterender csoport tagjainak halmaza és a Maritz lázadás vezetői igen nagy arányban fedik egymást. A lázadásban résztvevő tábornokok mindegyike ellenezte a britekkel való megegyezést 1902 májusában, ellenben Smuts-cal, vagy Botha-val, akik szorgalmazói voltak a békekötésnek.¹³ Szemben az említett vezetőkkel például Christiaan de Wet, aki a búr háború gerilla szakaszában mindig kicsúszott a brit csapatok kezéből és nagy sikerrel zaklatta az óriási túlerőben lévő ellenséget, a békekötés ellenzője volt és kész volt folytatni a gerilla küzdelmet a végsőkig. Mindezek mellett, az 1910-ben létrejött egységes, széles önkormányzati jogokkal bíró Dél-afrikai Unió búr politikai vezetőrétege is megosztott volt. Az Unió megörökölte a búr háborús afrikáner politikai és katonai vezető rétegének konfliktusait és táborosodását. A törésvonal, hasonlóan az 1899–1902 közti évekhez, illetve az azt megelőző évtizedekhez, az afrikáner nacionalisták és a mérsékeltek között húzódtott. Erre rakódtak még új elemek, amelyek mélyítették a két irányzat közti szembenállást. A már említett búr háborúra visszavezethető ellentétek mellett, további konfliktusokat szült az 1910-es egyesülés, a britekkel való együttműködés kérdése. Ezek a problémák és a megosztottság együttesen vezettek a Dél-afrikai Unió kormányzó pártjának a szakadásához 1913-ban, amikor a Barry Hertzog vezette nacionalisták kiszálltak a Botha-féle South African Party padsoraiból és önálló pártot alapítottak.¹⁴

A Maritz lázadás mélyebb gyökerei között tarthatjuk számon a volt búr köztársaságok területén jelentkező szociális feszültséget. 1902 után az eredetileg szinte teljes mértékben rurális búr köztársaságok nagy változásokon mentek keresztül. A búr lakosság zöme Transvaal és Oranje Szabad Állam területén elszórva, nagy területű farmokon (platteland dorps – vidéki falvak) élt és zömében önálló gazdálkodással foglalkozott (a termelésnek csak kis százaléka folyt piacra). A városok lakossága etnikailag, a vidéki társadalommal szemben, már jóval kevésbé mutatott homogén képet. Különösen igaz volt ez

¹³ DAVENPORT: 73.

¹⁴ Uo.

Transvaal, vagy más néven a Dél-afrikai Köztársaság jelentősebb városai, mint a főváros, Pretoria, de főleg az aranybányászat miatt felduzzadt Johannesburg esetében. Transvaal vonatkozásában már a búr háborút megelőző évtizedekben, az 1880-as évek végétől kezdve fontos változások indultak be az ország területén található witwatersrand-i aranymezők fölfedezésének köszönhetően. Az aranykitermelés megindulásával a világ számos pontjáról özönlöttek a búr köztársaság területére a szerencsevadászok. Az aranyból meggazdagodott mágnások, az ún. rand lordok egy része pedig a brit érdekeket támogatta, ezzel konfliktusba kerülve a nacionalista Kruger vezette helyi kormánnyal. Ezek a folyamatok azonban csupán a köztársaság kis hányadát, Johannesburgot, az ún. Rand területét érintették, szemben azokkal a változásokkal, amelyek 1902 után vették kezdetüket. A köztársaságok területén meginduló urbanizáció és industrializáció párhuzamosan futott a tradicionális vidéki búr életvitel felszámolására tett kísérlettel.¹⁵ Van Heyningen megközelítése alapján, már a búr háború alatt felállított koncentrációs táborok is alapvetően ezt a célt szolgálták. A dél-afrikai kutató szerint Alfred Milner, fokföldi kormányzó grandiózus tervének fontos elemét képezték a táborok, ahol a brit hatóságok az általuk civilizáltaknak ítélt, modern életformára szoktatták volna rá a vidéki, fejlődésben elmaradt búrokat.¹⁶

Sandra Swart szerint a lázadást kiváltó tényezők közül a két legfontosabb az említett folyamatokhoz kötődik. Az egyik a fehér kisgazdák, kis termelők elszegényedése. A hagyományos búr öröklési és gazdálkodási rendszerből eredő földéhség már a háború előtt is problémát jelentett a köztársaságok számára, a háború utáni folyamatok pedig csak felerősítették ezeket a problémákat, mint például a szegény búr gazdák és a földnélküli bérlők, a bywoner réteg kérdését.¹⁷ A földnélküli gazdák esetében a gyakorlat az volt, hogy mások földjét vették használatba, hasonlóan a bennszülött családokhoz, akik szintén ezeken a földeken folytattak mezőgazdasági termelést. A fehér földbirtokosok sok esetben jobban jártak a bennszülött családokkal, mint a bywoner bérlőkkel. Ez főleg abból eredt, hogy amíg a földnélküli búrok zöme kevés szántóföldi praktikát ismert (korábbi földbirtokos lévén ők a gazdálkodás irányításával foglalkoztak), addig az őslakosok gyakorlott földművesek voltak és így jobb eredményeket értek el a fehéreknél.¹⁸ Az elszegényedés, a földbirtok elvesztése, a bennszülött gazdákkal szembeni hátrányos helyzet a

¹⁵ Az iparosodás és Dél-Afrika társadalmának, településszerkezetének átalakulása által részben generált város-vidék szembenállás az 1914-es események és a Maritz lázadás kapcsán is megmutatkozott. A háború kitörésekor az Unió városaiban lojalista megmozdulásokat tartottak, mialatt a Transvaal nyugati részén található farmok lakói már a kormány- és britellenes felkelés kirobbantásán dolgoztak. (Eric A. WALKER: *A History of Southern Africa*, Longmans, Green and Co., London, 1957. 559.)

¹⁶ VAN HEYNINGEN: *A Tool*, 58.

¹⁷ SWART: *Desperate Men*, 164–165.

¹⁸ SWART: *The Five*, 92.

bywonerek, a szegény fehér gazdálkodók tömegeinek elkeseredéséhez vezetett. Körükben erősödtek a kormánnyal szembeni kritikus hangok, a nacionalisták támogatása, és élt egyfajta romantikus nosztalgia, amit a búr háború előtti köztársaságok iránt tápláltak. Ezeken a területeken például Transvaal problémás régióiban nagy maradt a volt búr parancsnokok, mint De la Rey befolyása. Az elégedetlenség, az elszegényedés a volt Oranje Szabad Állam északi és Transvaal nyugati részeit érintette. Ezek a régiók számítottak 1914–1915-ben a Maritz lázadás bázisainak, ahonnan a legtöbb harcos érkezett a lázadók zászlói alá, amely tény igazolhatja Swart megközelítését.

A másik fontos elem, az 1912-es védelmi törvény (Defence Act) megszületése, amely szintén ehhez a gondolatsorhoz kötődik. A törvény felszámolta a hagyományos búr katonai struktúrát, az ún. kommandó rendszert. A területi alapon létrejött kommandók többet jelentettek a katonáskodásnál, társadalmi egységek is voltak, szerepük volt a politikában, a fiatal búrok szocializációjában és fontos részét alkották az afrikáner identitásnak. A tradicionális búr katonai egységek egalitárius és demokratikus jellegét mi sem mutatja jobban, hogy a tiszteket nem kinevezték, hanem a kommandó tagjai választották meg maguk közül.¹⁹ Ellentétben más, professzionális katonai alakulatoktól, a kommandó tagjai nem viseltek egyenruhát, felszerelésükről maguk gondoskodtak, háború esetén a búr harcosok saját puskájukkal vonultak hadba. További eltérés, hogy ezekben az egységekben a társadalmi különbségek is teljesen feloldódtak. Ugyanannyi szava és beleszólása volt a több farmos nagygazdának, mint egy bywoner-nek. Az 1912-es védelmi törvény a kor katonai színvonalának megfelelő dél-afrikai hadsereg megteremtését célozta meg, mindazokkal az elemekkel, amelyek a kommandó rendszer teljes ellentettjét képezték: egyenruha, modern kiképzés, előléptetési rendszer, fegyelmi szabályzat.²⁰ A törvény a hagyományos búr életforma átalakítására, felszámolására tett erős kísérletként csapódott le sokakban és tovább növelte a kormánnyal szembeni elégedetlenkedők táborát.

Erre a jelenségre nagyon jó példa Christiaan de Wet esete. A volt tábornok 1914-ben az igazságszolgáltatás elé kellett, hogy álljon, mivel megvert egy bennszülött fiút. A nagy tekintélynek örvendő de Wet ostorral csapott az áldozatra, amiért a hatóságok kérdőre vonták. A vizsgálat bűnösnek találta és öt shilling pénzbüntetés fizetésére kötelezte a búr tábornokot.²¹ Innen ered a Maritz lázadás másik elnevezése: az öt shillinges lázadás. Az ügy több szempontból is nagy port kavart. Először is korábban, a búr köztársaságok idején a hasonló cselekedeteket nem büntették – az pedig, hogy mindez Oranje Szabad Állam egyik legjelentősebb búr háborús vezetőjével történt meg, még nagyobb súlyt adott az esetnek. De Wet büntetése szimbo-

¹⁹ SWART: *A Boer*, 739.

²⁰ Uo. 737.

²¹ SWART: *The Five*, 88–89.

likus értelemben is jól mutatta a tradicionális búr életforma végét.

Ha a lázadás közvetlen előzményeit kell csoportosítanunk, akkor két szikra volt, amely 1914-ben lángra lobbantotta a szubkontinent. Ezek közül az első maga a világháború kitörése volt. A Dél-afrikai Unió V. György brit király háborús proklamációjának következtében lépett be a háborúba,²² majd (egyébként az előre kidolgozott terveknek megfelelően) 1914. augusztus 7–9. között London már arra kérte Botha-t, hogy a dél-afrikai csapatok rohanják le a szomszédos német gyarmatot, Német Délnyugat-Afrikát és semmisítsék meg az ottani német jeladó központot.²³ Botha a kérésre igent mondott, Délnyugat-Afrika megtámadása viszont a nacionalisták és a bitterender-ek részéről ellenállásba ütközött.²⁴

Louis Botha nem csupán a német gyarmat lerohanását támogatta, hanem Dél-Afrika védelmét is átvállalta. Felajánlotta a brit kormánynak, hogy az Unió majd saját erejéből gondoskodik határainak védelméről, így az ott állomásozó hatezer fős brit sereg az első világháború más frontjain bevethetővé vált.²⁵ A nacionalisták és a búr társadalom egy része számára a Német Délnyugat-Afrika ellen indítandó hadművelet támogathatatlan és elfogadhatatlan volt. A támadás ellenzői, köztük Hertzog szerint Délnyugat-Afrika lerohanása nem szolgálja a dél-afrikai érdekeket, csak birodalmi szempontból igazolható. Az afrikánereknek és az Uniónak sincs semmilyen vitája sem Németországgal, sem annak délnyugat-afrikai gyarmatával, sőt kimondottan jó a viszony a két terület telepes lakossága között, továbbá afrikánerek éltek német uralom alatt álló területen is. Így teljesen megalapozatlannak tartották a britek és Botha arra vonatkozó érvelését,²⁶ hogy a németek veszélyt jelentenek a Dél-afrikai Unióra. A németek valójában nem terveztek semmilyen támadó hadműveletet Afrika déli részén, megfelelő erőforrások sem álltak a rendelkezésükre. A nacionalista vezér ugyan szolidaritást vállalt a németek által lerohant kis országgal, Belgiummal (ebben akár egy finom utalás is lehetett a brit túlerő ellen 1902-ig harcoló kis búr köztársaságokra), de meggyőződése volt, hogy Dél-Afrikának semmi köze sincs az európai eseményekhez és jobb, ha az Unió távol marad a háborútól. Az ellenzék érveinek ellenére a kérdéssel kapcsolatos parlamenti szavazás egyértelmű eredményt hozott: 92 képviselő támogatta és csupán 12-en elleneztek Botha javaslatát.²⁷

A kormányzat és a britek Délnyugat-Afrika ellen tervezett hadművelet-

²² Fontosnak tartom kiemelni, hogy a Brit Birodalom, vagy a Brit Világrendszer összes tagja a király proklamációjának értelmében lépett a háborúba, de a központi hatalmak összeomlását követően, a domíniumok már külön kötötték meg a békét.

²³ Hall Park MAITLAND: *German South-West African Campaign*, Journal of Royal African Society, Vol. 15, No. 58, 1916. 115.

²⁴ DAVENPORT: 74.

²⁵ WALKER: 559.

²⁶ MAITLAND: 120–121.

²⁷ LE MAY: 155.

ének kapcsán kialakult felháborodás vezetett az ún. augusztusi–szeptemberi transvaali összeesküvéshez, amely főleg De la Rey nevéhez köthető. A volt búr tábornok, „*Nyugat-Transvaal oroszlánja*” nem véletlenül választotta ki az időpontot. Ismert a tény, mely szerint De la Rey kapcsolatban állt Nicolaas Pieter Johannes van Rensburg-gal, aki egy jós volt, állítása szerint látta a jövőt. A búr háború alatt a tábornok követte van Rensburg meglátásait és babonásan hitt ezekben a jóslatokban. Ebben azonban nem osztozott mindenki a búrok közül és volt, aki szerint van Rensburg csupán egy remek, helyiekből álló hírszerző hálózattól nyeri az információt, amelyeket aztán jóslatokként tár De la Rey elé.²⁸ Van Rensburg mindenesetre 1914 nyarán újra látta a jövőt, amely sötét volt a britek számára Dél-Afrikában. A jóslat cselekvésre ösztökélte az akkor már képviselőként dolgozó korábbi búr katonai vezetőt. De la Rey arra készült, hogy a transvaali kommandók élén bevonul Pretoriába és nyomást gyakorol a kormányra. Botha és Smuts viszont lebeszélte erről, ráadásul 1914. szeptember 15-én este egy járőr tévedésből lelőtte De la Rey-t, akinek a halála elbizonytalanította a lázadásra és felkelésre készülők egy részét.²⁹ A tábornokkal történtek sokakban kérdőjeleket hagytak. A lázadás támogatói és a nacionalisták egy része mind a mai napig meg van győződve afelől, hogy a kormány, vagy a britek állhattak De la Rey „*balesete*” mögött és valójában merénylet történt. Feltevésüket semmilyen bizonyíték nem támasztja alá.

A lázadás kirobbanása, menete és a lázadók céljai

Botha és Smuts a látható ellenállás és mozgolódás ellenére ragaszkodtak Délnyugat-Afrika megtámadásához, amelyre 1914. szeptember 14-én került sor. A lázadást tekintve a Rubicont Maritz lépte át 1914. október 8-án, amikor csapataival átállt a németekhez, ahelyett, hogy az eredeti parancs szerint megtámadta volna a délnyugat-afrikai erőket. Kérdéses, hogy amennyiben Smuts és Botha tudták, hogy Maritz egy kormányellenes szervezkedésben vesz részt, de mindenképpen ellenzője a Délnyugat-Afrika ellen irányuló támadásnak, akkor miért őt jelölték ki erre a célra? Egyes megközelítések szerint, a kormányzat azt a stratégiát választotta, hogy fölényük tudtában átadta a kezdeményezést a lázadóknak, így hosszú távon megtisztíthatta a helyi politikai és katonai elitet politikájának ellenzőitől.

A lázadók rendkívül egyszerű terve négy lépcsőből állt. Első lépésben Maritz átállt a németekhez és a németek támogatásával kialakít egy hídfőállást, ahonnan további hadműveletek indulhatnak. Ezt követően de Wet, a volt Oranje Szabad Állam területén mozgósít, majd csapataival elmaszírozik Maritz főhadiszállására, mialatt Kemp és Beyers ugyanezt teszi

²⁸ Uo, 154.

²⁹ DAVENPORT: 85.

Transvaalban és átkelve a Kalahári sivatagon, csatlakozik Maritzhoz. Végül, Délnyugat-Afrikából kiindulva a lázadók egyesített serege déli irányba, Fokföldre vonul, hogy kivívják a lázadás célját³⁰ – de mik voltak a célok, merülhet fel jogosan a kérdés.

A Maritz lázadás esetén, a kutatók számára az egyik legkomplikáltabb kérdést, pontosan a lázadó vezetők motivációinak és a lázadás céljainak a meghatározása jelentette. A lázadó vezetők ugyanis eltérő célokat kommunikáltak. Beyers például az 1914. október 28-i kiáltványában csupán a kormány délnyugat-afrikai hadműveleteivel szembeni ellenállást hangsúlyozta: „A dél-afrikai kormánynak tudnia kell, [...] hogy Dél-Afrikának hollandusul beszélő lakossága nagy többségben kárhozza azt a határozatot, hogy mi átlépjük a német birtokok határát [...] Fölszólítom a kormányt, hogy a nemzet megkérdezésével, de minden kényszer kifejtése nélkül más eredményre iparkodjék jutni.”³¹ De Wet viszont a búr köztársaságok függetlenségének helyreállítását, Maritz pedig egyenesen az egész szubkontinens brit uralom alól való felszabadítását hangoztatta: „A volt Dél-afrikai Köztársaság és Oranje Szabad Állam, továbbá Fokföld tartomány és Natal a brit uralom alól szabadnak nyilvánítatik.”³²

A lázadás kimenetele gyorsan, hetek alatt eldőlt. Már a számottevő 11-12 ezres sereg összegyűjtése is igen lassan történt. A 32 ezer főt számláló kormányzati haderő taktikusan egyenként semlegesítette a lázadók seregeit, a lázadás gócpontjait, megakadályozva, hogy az ellenséges csapatok egyesülve nagyobb veszélyt jelenthessenek. A legsúlyosabb ütközet 1914. november 12-én Mushroom Valley-ben zajlott, ahol de Wet (aki ekkorra már a fiát is elvesztette a harcokban) erői szenvedtek megsemmisítő vereséget Bothától. Oranje Szabad Államot novemberre, Transvaalt decemberre tudta pacifikálni a kormány. De Wet-et december 2-án fogták el, miközben Maritz-hoz próbált eljutni, Beyers pedig menekülés közben belefulladt a Vaal folyóba. Kemp ugyan kalandregényekbe illő módon átkelt a Kalahárin és csatlakozott Maritz-hoz, de 1915 januárjára már értelmetlennek látta a további ellenállást és megadta magát. Maritz, az első lázadó tábornok volt az, aki utoljára feladta a harcot, mégpedig csak 1915 májusában, amikor Botha erői elfoglalták Német Délnyugat-Afrikát. Ekkor Maritz Angolába menekült.³³

A rövid lefolyású lázadás már a kezdetekkor több okból is bukásra volt ítélve. Az első s talán legfontosabb tényező az volt, hogy a lázadók terve rossz volt, arra a hibás hipotézisre alapozott, hogy Maritz egy erős bázist, hídfőállást tud majd létrehozni. Valójában létszámot tekintve Maritz csapatai voltak a leggyengébbek. Ráadásul a németek bizalmatlanok voltak vele

³⁰ Uo., 89.

³¹ A búrok fölkelése, A Világháború Képes Krónikája, 35. sz., 1915. június 6., 277.

³² „The Former South African Republic and Orange Free State as well as the Cape Province and Natal are proclaimed free from British control and independent”. Maritz 1914. december 16-án kiadott proklamációját idézi LE MAY: 157.

³³ DAVENPORT: 90–91.

szemben, így szinte semmilyen, anyagiakban megnyilvánuló (utánpótlás, tüzéség) támogatást nem kapott tőlük. A német délnyugat-afrikai erők parancsnoka, von Heydebreck nem bízott Maritz-ban, sem a lázadókban. A német vezetés arra volt hajlandó, hogy német irányítással szabad csapatokat (Vrij Korps) hozzanak létre a délnyugat-afrikai afrikánerekből és az átállt dél-afrikaiakból.³⁴ Ráadásul a búrok taktikája felett már eljárt az idő. De Wet koncepciója, hogy a gerilla háború újra sikerre vezethet a kormányzati erőkkal szemben, nem vált be. Gerilla vezérként ugyan jelentős sikereket könyvelhetett el tíz évvel korábban, a búr háború alatt, de azóta megváltoztak a harcmezők. A lovas, gyors mozgású kis gerillacsapatok (előnye abban rejlett, hogy a gerillák gyorsan közelítették meg az ellenfelet, meglepetésszerű támadást intéztek, majd a jó helyismeretnek köszönhetően nagyon gyorsan eltűntek onnan), a motorizált és repülőgépekkel, légi felderítéssel rendelkező modern dél-afrikai csapatokkal szemben nem tudták eredményesen felvenni a harcot.³⁵ Mindezek mellett a lázadás miatt a kormányzat elhalasztani kényszerült a Délnyugat-Afrika ellen tervezett hadműveleteket.³⁶

A kormányzat válságkezelő stratégiája viszont jól vizsgázott. Botha és Smuts a kezdetektől törekedtek a kompromisszumra. Amikor az összeütközés elkerülhetetlenné vált, akkor pedig mindent megtettek azért, hogy a lázadás afrikánér-afrikánér konfliktus maradjon, ne csapjon át brit-búr összetűzéssé, ami a búr háborús sebek kiújulásához és a krízis elmélyüléséhez vezethetett volna.³⁷ Ezért a kormányzati csapatok kétharmadát afrikánér származású katonák alkották. A lázadás leverését követően az életben maradt lázadók rendkívül enyhe (pénz és börtön) büntetésben részesültek, olyannyira, hogy a „*súlyosabbban*” elítélt vezetőket (például de Wet-et) is 1916-ra már szabadlábba helyezték. Ezek a lépések az ellentétek minél előbbi elsimulása mellett azt is megelőzték, hogy az elítéltek ne váljanak az elégedetlen afrikánerek mártírjaivá.³⁸

A kormányzat lépései, amelyeket a lázadás elfojtására tett, sikeresnek ítéltetők. A lázadó csapatokat egymástól elszigetelten, egyenként morzsolták fel Botha erői. Bár a frontokon a kormány sikere megkérdőjelezhetetlen volt és a kemény megtorlástól való eltekintés is jó stratégiának bizonyult, egy helyen mégis hibát követtek el a kormányzat vezetői. Egyetlen alkalommal a központi hatalom nem engedett, hanem szigorúan járt el: Joseph (Jopie) Fourie hadnagy esetében. Jopie Fourie, hasonlóan Kemp-hez, Beyers-hez, vagy Maritz-hoz, a Dél-afrikai Unió hadseregének tisztje volt. Szemben a többi tiszttel, akik az átállás előtt, illetve a lázadáshoz való csatlakozásukat megelőzően kiléptek a dél-afrikai hadseregből és lemondtak rangjukról, Fourie

³⁴ Uo., 84.

³⁵ LE MAY: 157.

³⁶ W. O. HENDERSON: *Studies in German Colonial History*, Frank Class, London, 2006. 102.

³⁷ WILLIAMS: 90–91.

³⁸ DAVENPORT: 92–93.

elmulasztotta ezt megtenni. Így Jopie Fourie formálisan a lázadás alatt is a hadsereg tisztje maradt. A harcok elfojtását követően Fourie-nek hadbírótság előtt kellett számot adnia tetteiről. A bíróság, mivel a vádlott folyamatosan a dél-afrikai hadsereg hadnagya volt, ezért saját bajtársainak megtámadásával vádolta. Fourie-t halálra ítélték,³⁹ ami óriási felháborodást keltett az afrikánerek körében. A nacionalisták és más búrok is kérték az akkor igazságügyi és védelmi miniszter Smuts-ot, hogy kegyelmezzenek meg Fourie-nek, hiába. A nacionalisták szemében Jopie Fourie-ből a kivégzést követően egyből mártír lett, akinek halálát már-már Krisztuséhoz mérték.⁴⁰

Következmények

A Maritz lázadás, az óvintézkedések ellenére hosszú és rövid távon is éreztette hatását. Az egyik legfontosabb a következmények közül a nacionalisták 1915-ös dél-afrikai parlamenti választásokon elért sikere, akik bár nem nyerték meg a választásokat, de nagyszámú mandátumot szereztek, ráadásul úgy, hogy közvetlenül nem volt köztük a lázadókhöz. Politikai értelemben így Hertzog és pártja profitált a legtöbbet az 1914-1915-ös eseményekből. Ezzel párhuzamosan Botha és Smuts (akiknek a pozíciója és népszerűsége Londonban megerősödött) elfogadhatatlanná, sőt árulóvá vált számos afrikáner szemében, akik a lázadás mítoszát fenntartó nacionalisták felé fordultak.

A politikai következmények között fontosnak tartom megjegyezni, hogy a Maritz lázadás Smuts és az afrikáner politikai elit számára nem csak a kormány és a lázadók közti összecsapásokról, hanem a South African Party és az ellenzék közti küzdelemről is szólt. Ez az időnként titkos játszma főleg Smuts és Hertzog között zajlott és rövid, valamint hosszú távon is az utóbbi fél jött ki pozitív eredménnyel belőle. Smuts ugyanis szerette volna a Maritz lázadást ráhúzni a nacionalistákra, mintha az egész kormányellenes fegyveres szervezkedés hátterében az afrikáner nacionalisták álltak volna felbujtóként. A miniszter úgy láttatta volna az egész konfliktust, amelyben a nacionalisták adják a lázadók politikai háttérét. Ezzel Smuts és Botha két konfliktusforrást is rövid úton felszámolhatott volna. Nem kellett volna többé tartaniuk a katonai vezetésben a bitterender csoporttól, és a politikai ellenzék lába alól is ki tudták volna húzni a talajt. Ami a fronton sikerült, az a „politikai harcmezőn” a kormány számára nem. Hertzog tudatosan igyekezett távol tartani magát és pártját a lázadóktól, nem akart muníciót adni maga ellen Botha kezébe. Mindezek ellenére a harcok elcsendesülését követően a nacionalisták nagyon gyorsan rátelepedtek a lázadásra és a kormányzat ellen indított politikai támadások, a kommunikációjuk egyik meghatározó elemévé is a Maritz lázadás vált. De la Rey, Beyers és Fourie a nacionalista panteon tagjaivá emel-

³⁹ RITCHIE: 19.

⁴⁰ LE MAY: 158.

kedtek, szemben a kormányzat vezetőivel. Botha és Smuts politikáját a nacionalista szimpatizánsok közül már az első világháború kitörését megelőzően is kritizálták, viszont búr háborús teljesítményük, tetteik miatt egyfajta tisztelet övezte személyüket még ebben a körben is. A Maritz lázadással ez a tekintély erodálódott el főleg a nacionalista búrok szemében (sokuk számára Botha és Smuts mind a mai napig áruelők). Így, ha politikai síkon nézzük az eseményeket, Hertzog rövid és hosszú távon is úgy nyert a Maritz lázadáson, hogy ez pártja számára nem került semmibe.⁴¹

A Maritz lázadás magyar sajtóvisszhangja

A brit közvélemény a lázadást egy, németek által kezdeményezett és támogatott akciónak állította be (Botha és Smuts tevékenységét nagyra értékelve), míg a központi hatalmak sajtója, benne a magyarral, viszont a búrok brit-ellenes küzdelmét láttatta benne.⁴²

Tanulmányom utolsó harmada a Maritz lázadás magyar sajtóvisszhangjával foglalkozik. A kérdés általános jellemzőit tekintve elmondható, hogy kevés cikk, tudósítás jelent meg a hazai lapokban az 1914–1915-ös dél-afrikai eseményekről. Ez az állítás azonban nem csupán Afrika déli részével, hanem az első világháború más gyarmati frontjaival kapcsolatban is igaz. Ennek alapjaiban véve két oka lehetett: az egyik, hogy mivel az Osztrák-Magyar Monarchia nem rendelkezett gyarmatokkal, így a háború tengerentúli frontjai nem érintették az országot közvetlenül. Ennek megfelelően a magyar lapok nem küldtek tudósítókat Afrikába, a Távol-Keletre, vagy a csendes-óceáni szigetvilágba, hanem általában a német, vagy más európai lapokban megjelent anyagokat vették át. A másik ok, hogyha lettek volna a német gyarmatokon magyar tudósítók, akkor sem tudtak volna sok sikerről beszámolni, hiszen a német gyarmati haderő nem tudott Kelet-Afrika kivételével szinte sehol sem hatékony ellenállást kifejteni az antant csapatokkal szemben.

A *Debreczeni Független Ujság*, az *Érdekes Ujság*, a *Tolnai Világlapja*, a *Vasárnapi Ujság* és a *Világháború Képes Krónikája* c. kortárs magyar lapok 1914–1915-ös számait vizsgáltam meg. A Maritz lázadással foglalkozó írások zöme rövid tudósítás, fényképes beszámoló a búrokról. Ez alól képez kivételt két nagyobb lélegzetvételű cikk, amelyek a *Világháború Képes Krónikájának* hasábjai között kaptak helyet. A vizsgálat elsősorban egy kérdés köré épült, mégpedig: milyen hasonlóságok, vagy különbségek találhatók a búr háború és a Maritz lázadás magyar sajtóinterpretációi között? Változott-e 1914-re a magyar sajtó által a búrokról 1899–1902 között kialakult kép?

⁴¹ DAVENPORT: 94.

⁴² *South African Loyalty – General Botha's Fine Appeal – A Pledge of Cooperation*, The Times, 11 September 1914. 7.; *Colonel Maritz's Rebellion*, The Spectator, 17 October 1914. 519–520.; MAITLAND: 120–121.; SPENDER: 297–298.

Az 1914–1915 magyar sajtó, csakúgy, mint a német lapok, az első világháború különböző aspektusairól írva több ízben hivatkozott búr háborús tapasztalatokra. Így például a *Vasárnapi Ujságban* 1915-ben a briteket gúnyoló búr háborús francia képeslapokat mutattak be, azzal a felhanggal, hogy a közelmúltban még korántsem volt annyira jó a viszony a két jelenlegi szövetséges között.⁴³ Az első világháborús brit hadügyminiszter, Herbert Kitchener esetében pedig, aki a búr háború második felében a dél-afrikai brit erők főparancsnoka volt, könnyen hivatkozhatott Szöllősi Zsigmond, a *Vasárnapi Ujság* publicistája a dél-afrikai brit koncentrációs táborokra: „Lord Kitchener az ő drákói energiájával és vérfagyasztó kegyetlenségével kétségtelenül értékes szolgáltatokat tett hazájának. Leigázta a vad beduinokat és a kegyes búrokat.”⁴⁴

A búr háborút a magyar közvélemény élénk érdeklődéssel követte. A témával kapcsolatban Magyarországon megjelent cikkek, vélemények többsége hasonlóan az európai országok nagy részéhez, búrbarát érzelmű volt. Ami megkülönbözteti a búr háború magyar sajtóját a német, vagy francia interpretációktól az az, hogy a magyar publicisztikák és egy része a búr háborút párhuzamba állította az 1848–1849-es szabadságharccal, a brit túlerő ellen küzdő búrokat a Habsburg és orosz csapatok ellen harcoló magyarokhoz hasonlította. A *Debreczeni Ujság* publicistája így fogalmazott: „Ime, a mi nemzetünk tragédiája ujhodott meg messze délen, a transzváli sziklák hazájában. A burok sorsa bevégeztetett. A győzedelmes hadak előnyomultak – Világosig.”⁴⁵ Összevetve az említetteket a Maritz lázadás sajtójával, látható, hogy a szabadságharcos interpretáció megmaradt. Az 1914–1915-ös cikkek szerzői kiemelik a szabadságért, a búr köztársaságok 10 évvel korábban elvesztett önállóságáért folytatott harc motívumát, sőt még a bosszúállás is megjelenik a lázadók motivációi között: „[a búrok] fegyvert ragadtak, hogy a letiporásukért most bosszút álljanak, az angolokat elűzzék és visszahódítsák hazájuk szabadságát.”⁴⁶ Ami az 1899–1902 közti időszakhoz képest megváltozott: amíg a búr háborús cikkeknek volt a párhuzamkeresésből fakadóan Habsburg-ellenes éle, addig az első világháborús írásokba, érthető okokból, ezt az elemet nem építették be. A magyar újságírók szemében Botha tette, a lázadás ellen való fellépés maga volt a búrok ügyének az elárulása. Sőt, a *Világháború Képes Krónikája* c. lap publicistája a dél-afrikai miniszterelnököt nevezte meg a konfliktus forrásaként: „A lázongás szeptember 11-én kezdődött Botha generálisnak ízléstelen szereplése miatt.”⁴⁷

Még egy aspektusra tartom fontosnak felhívni a figyelmet. Mind a brit, mind a magyar sajtó ugyan ellenkező előjellel, de a valós jelentőségéhez képest jócskán felülértékelt a németek szerepét a Maritz lázadás támogatásá-

⁴³ Francia gúnyrajzok az angoloknak, *Vasárnapi Ujság*, 62 évf. 35. sz., 1915. 562.

⁴⁴ SZÖLLŐSI Zsigmond: *Háborús hullámok*, *Vasárnapi Ujság*, 62. évf. 49. sz., 1915. 782.

⁴⁵ *A burok világosa*, *Debreczeni Ujság*, 5. évf. 73. sz., 1901. 1.

⁴⁶ *A Világháború Képes Krónikája*.

⁴⁷ *A búrok fölkelése*, *A Világháború Képes Krónikája*, 35. sz., 1915. június 6., 274.

ban. Különösen érdekes II. Vilmos személye ebben a kontextusban, akiről a *Világháború Képes Krónikájának* újságírója a következőket írta: „[...] a nemeslelkű és férfias Vilmos császár szinte veszedelmes mértékben is megmutatta rokonérzését az üldözött és halomra gyilkolt kis nép iránt.”⁴⁸ II. Vilmos, akinek a segítségével a búr politikai elit valóban reménykedett 1899–1902 között, búrok melletti kiállása annyira „veszedelmes mértékű” volt, hogy nem volt hajlandó fogadni az emigráns transvaali elnököt, Kruger-t, akinek a németországi letelepedését sem engedélyezte, nehogy ez konfliktust keltsen a német-brit kapcsolatokban, sőt 1899–1902 diplomáciai úton több ízben is tudatta Londonnal, hogy nem támogatja a búr köztársaságokat semmilyen eszközzel. A cikk szerzője szerint viszont Botha rendkívül hálás volt a búr háború alatt II. Vilmosnak: „Akkor Botha a nemcsak erkölcsi, hanem anyagi támogatásért is örök hálát és hűséget esküdött Németországnak.”⁴⁹ Ezzel szemben, ennek a megközelítésnek megfelelően Botha nem csak saját népét árulta el, hanem hálátlan volt Németország és II. Vilmos császár felé is. Természetesen, az újságírónak, ha még lett is volna információja a német búr háborús segítségnyújtás „mértékéről”, akkor sem lehetett volna a német uralkodót negatív színben feltüntetni, így viszont könnyű volt a Botha-és brit-ellenes cikket felépíteni. Botha ebben az esetben nem volt más, mint a brit érdekek készséges kiszolgálója: „[...] Botha, aki szabadsághósból csodás alaposággal alakult át Anglia túlzottan is alázatos szolgájává”.⁵⁰

Összegzésképpen fontosnak tartom kiemelni, hogy bár a Maritz lázadás katonai és külpolitikai értelemben kis jelentőséggel bírt, az afrikánerek belső viszonyait, megosztottságát tekintve viszont jóval fontosabb. A lázadás körül a két világháború között, illetve az apartheid alatt konstruált mítoszokat pedig, az afrikánerek egy része mind a mai napig táplálja. Az afrikáner társadalom különböző köreiben napjainkban is hősként tisztelik a lázadásban résztvevőket és vezetőiket, míg Botha és Smuts árulók a szemükben. Meggyőződésük, hogy például De la Rey tábornok merénylet és nem baleset áldozata lett. A Maritz lázadás szerepét az afrikáner történeti emlékezetben jól mutatja, hogy idén, az 1914-es események századik évfordulóján megemlékezéseket, összejöveteleket tartanak. Erre a célra jött létre a <http://rebellie2014.co.za/> honlap, amely csak afrikaans nyelven közöl információkat a Maritz lázadásáról és a centenáriumi rendezvényekről.⁵¹ A korábban említettek tükrében talán nem meglepő, hogy ezen az online felületen a lázadással kapcsolatos vezetők között Fourie, De la Rey, Maritz, de Wet, Beyers, Kemp és van Rensburg portréjával és rövid életrajzukkal találkozhatunk, amíg Botha és Smuts kimaradtak ebből a panteonból.

⁴⁸ Uo., 275.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo., 275–276.

⁵¹ <http://rebellie2014.co.za/> (letöltés ideje: 2014. április 14.)

